

Рід Спурінна в соціально-політичній історії етрусків

Андрей ЯНКО (Полтава)

К. і. н., ПНТУ імені Юрія Кондратюка, доцент, andrewyanko223@gmail.com

А дослідження соціально-політичної історії етрусків у VIII—III ст. до н. е. неможливе без залучення епіграфічних матеріалів, адже загальновідомими є брак наративних джерел і фрагментарність античної традиції про етрусків. Наголошувалося навіть на тому, що етруски навряд чи мали власну літературу та, що для нас особливо важливо, історичну писемну традицію. Про джерела етруської історіографії можна судити лише по сонму натяків, відгомонів і припущень. Наприклад, у промові до сенату 48 р. н. е. першого «етрусколога», римського імператора Клавдія (вона відтворена на Ліонській (Клавдієвій) таблиці, що віднайдена 1528 р., та її конспект вміщено у Таціта (Ann., XI, 24)), згадувалися «auctores Tusci» (етруські автори) (CIL, XIII, № 1668=ILS, № 212).

Якщо написи етруською мовою — за виключенням тисяч коротких (а тому малоінформативних), але зрозумілих надгробних написів — залишаються неясними, то відкриті ще в першій половині XX ст. на форумі міста Тарквінії недалеко від руїн великого храму Ara della Regina («Олтар цариці») фрагменти написів латиною, що виконані в роки правління імператора Клавдія, розповідають про історію аристократичних родів цього етруського міста.

Це частини елогіумів (elogia), які в Римі і в Італії звичайно висікали на базах бюстів чи статуй магістратів або воєначальників, що оповідали про діяння цих людей і про їхні звитяги. Серед руїн форуму Августа, що був освячений у 2 р. до н. е., знайшли ціле зібрання елогіумів, присвячених великим людям Риму, легендарним і історичним: Енею, Аппію Клавдію, Марію та ін. Майже те саме було й у Тарквініях: для Elogia Tarquiniensia характерно те, що вони уславлюють абсолютно невідомих нам героїв етруського походження, і це становить для дослідників значний інтерес. Звичайно, написані вони латинською мовою і відповідно до римських зразків, але абсолютно очевидно, що їхній зміст черпався з місцевих джерел, з робіт тих auctores Tusci, на які посилався імператор Клавдій. Як припускають дослідники, у цьому випадку уривками вийшли на світло сімейні архіви знатних етруських родів, коли жителі Тарквінії, намагаючись змагатися з Римом і захопочувані етрускологічними студіями імператора Клавдія, вирішили в 40 році н. е. прикрасити власний форум своїм варіантом Elogia з форуму Августа.

Так само, як і в Римі, ця серія відкривалася з елогіума Енею, в Тарквініях вона починалася з елогіума засновнику міста Тархону. На жаль, напис погано зберігся і не дозволяє що-небудь додати до легенди: під його ім'ям можна розібрати тільки назви Етрурії і Тарквінії. Інший елогіум, більш повний, викладає в восьми рядках діяння претора, ім'я якого спочатку було невідоме, тому що верхня частина каменю була відколена: він першим з етрусських полководців повів військо на Сицилію і в нагороду за свої заслуги отримав знаки тріумфатора — скіпетр, увінчаний орлом, і золотий вінець.

Пізніше ці написи були блискучим чином оновлені і доповнені М. Тореллі у книзі «*Elogia Tarquiniensia*», опублікованій у Флоренції в 1975 р.: Тореллі виявив в запасниках музею Тарквіній безліч фрагментів мармурових дощок, і без того невеликих (40–50 см), розбитих на тисячу уламків, і, склавши головоломку, отримав не лише імена тарквінійських діячів V–IV ст. до н. е. (Велтура, сина Ларта; Велтура, сина першого Велтура; Авла, сина другого Велтура), а й більш докладний текст елогіумів (ET, tav. 1/A, 1/ B, fr. 1–4).

До сих пір ведуться суперечки щодо того, про який морський похід, занесений в аннали всесвітньої історії, тут йдеться, — у всякому разі, ця подія дуже далекого минулого. Е. Массі стверджувала, що перший Велтур міг очолювати етрусський флот під час битви 540 р. до н. е. біля Алерії (Корсика), про яку в свій час писав Геродот (I, 166). Події відносили також до початку V ст. до н. е., оскільки в той час морська політика етрусків у Сицилійській протоці була особливо активною (Дж. Колонна вважав, що претор Спуріна керував експедицією на Ліпару). Намагалися його датувати і 414–413 рр. (Е. Габба), коли, відгукнувшись на заклик афінян, що облягали Сіракузи, етруски відправили на Сицилію три кораблі з п'ятдесятьма веслярами і піхоту (Thuc., VI, 88, 6; Thuc., VI, 103, 2). Ж. Ергон не виключав, що так званий претор з Тарквінії міг бути главою найманців, які наприкінці IV ст. до н. е. часто втручалися в війну на Сицилії, де протистояли один одному греки і карфагеняни (Diod. Sic., XIX, 106, 2; XX, 11, 1; 61, 6-7; 64, 2; XXI, 3, 1–2). М. М. Залеський вважав, що довготривала війна Тарквінії з Римом цього періоду виключала можливість інших військових дій, до того ж цю виправу навряд чи можна було би назвати першою. Серед цих різноманітних гіпотез складно вибрати беззаперечний варіант. Для нас важливо те, що перед нами фрагмент етрусської історії дуже давнього періоду, який не має ніякого стосунку до історії Риму чи Греції. Події викладаються виключно з точки зору етрусського народу у той період його історії, коли етрусські війська входили до складу середземноморських коаліцій в V і IV ст. до н. е.

Третій фрагмент, не менш примітний, прославляє людину, ім'я якої спочатку теж було невідомо; перші дослідники вважали також, що його

припускалося, що він був родом з маленького містечка в муніципалітеті Норчія, в Середні віки званого Orsle або Vicus Orclanus, відомого своїми вирубаними в скелях гробницями, в 20 км на північний схід від Тарквінії. Сьогодні вважається, що Орголнієм Велтуреною звали церійського царя-невдахи, якого відновив на троні наш герой. Щоправда, спочатку вважали, що ця людина перемогла царя Цере, перемогла місто Арреції у війні і захопила у латинів (або арретинців) дев'ять фортець. Ж. Ергон порівнював ці міжусобні війни Тарквінії з боротьбою Рима зі своїми сусідами. Він також звернув увагу на подібність цих повідомлень з Тарквінії до іконографічних відомостей із фресок гробниці Франсуа (Вульчі) про незгоду між етрусськими містами Вольцями, Вольсініями та Сованою.

Просте порівняння першого і наступних, відновлених М. Тореллі фрагментів елогіумів, яскраво демонструє мінливість і нетривкість багатьох гіпотез. Наприклад, на першому фрагменті першої таблиці спочатку читали: «pr(aetor) [I in] magistratu al[eriae]» (претор двічі магістратом в Алерії), а тепер: «pr(aetor) [I in] magistratu al[terum]» (претор двічі магістратом в один) (ET, tav. 1/A, fr. 1, ст. 3). Також фраза про церійського царя з третього і четвертого фрагментів другої таблички може розумітися подвійно і, навіть, з протилежним значенням: у першому прочитанні «saeritum regem imperio expu[lit---]xi[---]» (царя Цере від влади прогнав), у другому «saeritum regem imperio expu[lsu]m redu[xi]t» (царя Цере владу відновив) (ET, tav. 1/B, fr. 3–4, ст. 3).

Чвари чи згода між правителями Цере і магістратами Тарквінії, a[rretium] bello servili (ET, tav. 1/B, fr. 3–4, ст. 4), повстання рабів, що вирувало в Арреції, — це нова і дуже цінна інформація. Більш того, М. Тореллі вдалося виявити в верхній частині найбільших елогіумів імена людей, яких вони прославляли: трьох представників роду Спурінна. Пізніше один із представників цього роду уславився як гаруспик, що попереджав Г. Юлія Цезаря у березневі іди (Cic., Div., I, 119; Suet., Div. Jul. 81), а інший їхній відомий нащадок, Вестріцій Спурінна (Tac., Hist., II, 11, 2, 18, 36, 2; Plin., Ер., II, 7, 2; III, 1), став сенатором за часів Клавдія і нагадав про великі діяння своїх предків наприкінці V — середині IV ст. до н. е. Тореллі розшифрував ім'я одного з виборних правителів, що мав титул *zilaθ meχl gasnal* (CIP, suppl. I, № 399 = CIE, № 5360 = TLE, № 87), в гробниці Орка I (Чудовиська) з Тарквінії і визначив, що цей склеп належав родині Спурінна в другій половині IV ст. до н. е. Він ототожнив молодшого з преторів, Авла Спурінну, з зілатом із гробниці Орка. Нам стали відомі три історичних особи, життєвий шлях яких відтворює невідомі сторінки історії етрусської Італії IV ст. до н. е.

З нашого погляду, є можливість ще більше розширити просопографію цієї етрусської родини. Найдавнішим з відомих гентильних імен, подібних

до Spurrinna, слід назвати напис VII—V ст. до н. е. з Тарквіній: «mi ma mamarce spuriiiazas» (я (присвячений) Мамерку Спуріаці) (CIE, № 5429 = TLE, № 112). Втім, щось додати до цієї інформації поки що важко. Краще ведеться з іншим етруським написом, відкритим недалеко від Forum Boarium (район церкви Сант Омобона) у Римі на фігурці у вигляді лева, що датується другою чвертю VI ст. до н. е., де згадується такий собі araz silqetenas spurianas (SE, 1979, № 47, р. 320 = REE 47/29). Як нам вдалося встановити, spurianas — архаїчний варіант етруського gentilного імені spurina в генетиві (лат. Spurrinna), araz — ранній варіант розповсюдженого етруського особистого імені arnθ (лат. Arrunt), а silqetenas — перший компонент подвійного gentilного імені у громадян етруських міст, іноземців за походженням, що складалося з особистого імені їхнього пращура (у даному випадку, арамейського) та родового імені їхнього етруського патрона.

У Тарквініях близько 530 р. до н. е. в гробниці Биків був похований хтось на ім'я araθ spurianas (CIE, № 5327 = TLE, № 78). У центрі фрески з гробниці, де похований Арат Спуріана (є спокуса ототожнити його з патроном «героя» напису з Риму, який закінчив там свої роки), зображено Ахілла, який влаштовує засідку на Троїла, сина Пріама, а також фонтан, прикрашений статуями двох левів, що «присіли» так само, як і лев на тесері з Риму. Не виключено, що це натяк художніми засобами на війну міста Тарквіній з Римом, адже традиція повідомляє про таку боротьбу за відновлення царської влади в Римі після падіння «династії» Тарквініїв (Liv., II, 6, 1-2, 4-5; Dion. Hal., Ant. Rom., V, 14, 1). Як відомо, троянці вважалися предками римлян, етруски ж ототожнювали себе з ахейцями. Цілком можливо, що покійний Арат у 575–530 рр. до н. е. займав високе становище в Римі (оскільки мав залежних людей з числа сирійських ремісників), де правила етруська «династія» Тарквініїв.

Таким чином, аристократичний рід Спурінна з Тарквіній відіграв визначну роль в соціально-політичній історії етрусків, Риму та усїєї Італії. Нові факти було отримано на перетині інформації від дешифровки етруських епітафій та інтерпретації латинських елогіумів з додачею даних античної традиції та іконографічних джерел.

